

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
EESTI JA VÕRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

Tiina Mõttus

**JUMESTAMISE KULTUURILISI TÄHENDUSI
1930. AASTATE EESTIS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja Merili Metsvahi, *PhD*

Tartu 2024

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Esteetilise ilu tähenduse ühiskondlik areng.....	5
1.1 Esteetilise ilu esilekerkimine hingelise ilu varjust.....	5
1.2 Loomulikust ilust saab müügiartikkel	7
2. Eesti kosmeetikatööstuse algusaastad	9
3. Ajakirjanduse ja lugejate seisukoht jumestamise osas.....	12
3.1 Euroopalik naine „Eesti Naises“ ja „Maretis“	12
3.2 Eesti mehe vastasseis „moodsale naisele“ ajalehtedes „Abieluleht“ ja „Film ja Elu“.....	14
4. Ilu ja jumestamine 1930. aastate Eestis	18
4.1 Esteetiline ilu ja puhtus	18
4.3 Kes ja kuidas minkisid.....	22
4.3.1 Minkimisväärilised olukorrad	22
4.3.2 Puuder	23
4.3.3 Muu jumestuskosmeetika.....	25
4.4 Vanuselised, asukohapõhised ja soolised erisused suhtumises	26
Kokkuvõte.....	29
Kasutatud allikad.....	31
Summary.....	36

Sissejuhatus

Peamiselt seostatakse ilu, puhtust ja korda just naissooga. Naised on sajandeid olnud koduloojateks ja -hoidjateks, ent tubase ilu loomise kõrval ei ole tähelepanuta jäänud ka naise enda väline ilu. Tänapäeva naisel on lõputult võimalusi selleks, et vajaduse või soovi korral oma välimust vastavalt ühiskondlikele või isiklikele arusaamadele ilust ja inetusest korrigeerida, rõhutada meeldivat ja varjata vähem meeldivat, aga miks mitte ka tundmatuseni muuta. Koduse abivahendina on siinjuures kasutusel jumestuskosmeetika, mille kasutamine on ühiskonnas laialdaselt aktsepteeritav. Ent see, mis täna on argine, ei ole seda mitte alati olnud.

Inimeste uudishimu keskendub enamjaolt millelegi erilisele ja silmapaistvale, harva köidab tähelepanu midagi tavalist ja argipäevast. See on ka põhjuseks, miks varasemate kümnendite ja sajandite argielu kohta vähe teatakse. Heiki Pärdi on öelnud: „*mida tavalisem asi, seda vähem sellest teatakse*” (Pärdi 2002: 103). Seepärast soovingi kasutada midagi väga igapäevast, et seeläbi avada möödunud aegadele omaseid kombeid ja arusaamu.

Bakalaureusetöö eesmärk on läbi noore Eesti Vabariigi emantsipeerunud naise suhtumise jumestuskosmeetikasse uurida, kuidas peegeldus euroopalik linnakultuur 1930. aastate eestlaste argielus, avades muuhulgas ka 1930. aastate Euroopasse vaatavas Eestis valitsenud mõningaid valupunkte meeste ja naiste vahelistes suhetes.

1930. aastad oli muutusi täis aeg, mil naised olid vabanenud meeste eestkoste alt ja Eesti tegi esimesi samme vabariigina, mis sõlmis rahvusvahelisi poliitilisi ja kaubanduslikke suhteid muu Euroopaga olukorras, mil maailmas valitses rahanduskriis. Tööstuse arenguga kaasnenud sajandialguse kiire elanike liikumine maalt linna oli loonud olukorra, kus senised traditsioonid segunesid uute, linlike kommetega. Populaarsete meelelahutusasutuste, kinode ekraanidel nähtud näitlejannade kaudu levis kiirelt teadmine kaasaegsest riietusest ja soengutest, aga ka jumestuskosmeetika tarbimine ning tantsusaalides ja restoranides võis kohata punaseks vööbatud huulte ja puuderdatud nägudega moodsaid daame.

Möödunud sajandi esimesel poolel ilmus Eestis ka juba naistele suunatud ajakirjandust, mis lisaks tavapärasele käsitööle ja lastekasvatamisele, mis olid osaks naiste igapäevaelust, sisaldas ka soovitusi oma välimuse eest hoolitsemiseks, osaledes sel viisil siinse iluideaali kujundamisel. Nii

võis ajakirjandusest leida näiteid uuematest suundadest riietuses, võimlemisharjutuste soovitusi, aga juba ka esimesi õpetussõnu näojumestuseks.

Oma töös püüan leida vastused küsimustele, kuidas kajastuvad jumestuskosmeetika teemad vaadeldud ajakirjandusväljaannetes ning millised peamised tegurid mõjutasid ilustandardit ja suhtumist jumestamisse Eesti Rahva Muuseumi kirjasaatjate vastuste põhjal.

Mõistet „jumestuskosmeetika” kasutan samatähenduslikult mõistetega „meik” ja „mink”. Jumestuskosmeetikana käsitlen kõiki värvipigmenti sisaldavaid kosmeetilisi tooteid, mida kasutatakse välimuse kaunistamisel ja esiletõstmisel (nt puuder, põseruuž, ripsmetušš jmt). Seega jäävad minu uurimusest välja hoolduskosmeetika hulka kuuluvad erinevad kreemid, maskid ja toonerid.

Bakalaureusetöö on jaotatud neljaks suuremaks peatükiks. Neist esimeses kahes teoreetilises peatükis avan kaasaegse ilustandardi ning Eesti kosmeetikatööstuse kujunemise tausta. Selleks kirjeldan välise ilu tähenduse muutusi ajalooliste näidete abil ning tutvustan välis- ning kodumaiseid kosmeetikatööstusi vaevanud peamisi murekohti jumestuskosmeetika turule toomisel. Allikatena kasutan Arthur Marwicki käsitlust iluajaloost, Danielle Wetmore'i uurimust kosmeetikatoodete reklaamidest Suure depressiooni ajal ning Yulia Gradsnova doktoritööd Nõukogude naiste ilust ja emadusest ning eesti farmatseutide kuukirja „Eesti Rohuteadlane”.

Järgnevad kaks peatükki keskenduvad empiirilise materjali analüüsile andes ülevaate jumestuskosmeetika levikust ja kasutusest 1930. aastate Eestis. Naisteajakirjades „Maret” ja „Eesti Naine” ning ajalehtedes „Abieluleht” ning „Film ja Elu” ajavahemikul 1930-1939 ilmunud jumestuskosmeetika teemalise materjali analüüs koos Eesti Rahva Muuseumi küsimuskavale nr 205, (1999) „Puhtus ja mustus meis ja meie ümber” saadetud vastuskirjadega mõtestab levinud seisukohti jumestamisse suhtumises rahva seas ning käsitleb ajakirjanduse rolli ühenduslülina välismaalt Eestisse jõudnud kultuuriliste teadmiste ja inimeste hoiakute vahel.

Olen tänulik seminari juhendajale Kirsti Jõesalule nõuannete ning soovitude jagamise ja käesoleva bakalaureusetöö teemani juhatamise eest ning bakalaureusetöö juhendajale Merili Metsvahile asjakohaste märkuste, juhendajatöö ning toetuse eest.

1. Esteetilise ilu tähenduse ühiskondlik areng

Inimkonna ajaloole pilku heites võib märgata, et inimese esteetiline ilu on ilukategooriate ja -kriteeriumide kõrval suuresti jäänud ilma kohast poodiumi kõrgeimal astmel: küll on seda Vana-Kreeka filosoofide ja kristlaste seas edestanud sisemine, hinge ilu, küll staatus ja varakus (nt võimukate valitsejate seas), mis isiku väärtust teiste silmis kõrgemale tõstsid. Esteetilisest ilus ja eriti selle tavapärasest rohkuses nähti eelkõige ohtu, mida tuli igal võimalusel vältida. (Marwick 2007: 7-8)

1.1 Esteetilise ilu esilekerkimine hingelise ilu varjust

Vaatamata sajanditepikkusele hingelise puhtuse ja vooluslikkuse olemasolu rõhutamisele inimese juures, oleks vale arvata, et väline ilu mingit olulist väärtust ei omanud. Traditsiooniliselt on eristatud „tõelist“, st sisemist, moraalsetel või vaimsetel omadustel põhinevat ja „lihtsat“ ehk puhtalt välisel põhinevat ilu, millest viimast seostatakse „tõelisele“ ilule vastanduvate lihalike himudega. Positiivselt silmapaistev välimus võis selle omanikule avada märkimisväärselt rohkem uksi kui mõnele tagasihoidlikuma välimusega inimesele või seda vähemasti kergendada. Seesugusele välimusepõhisele hüvede jagunemise trendile võib leida kinnitust ka veel 20. sajandi lõpu tööturul. USA Riikliku Majandusuuringute Büroo 1993. aasta ilu ja tööturu suhteuringu tulemustest nähtub, et töötasud on sõltuvad töötajate esteetilisest välimusest – mida ilusam välimus, seda kõrgem palk. (Marwick 2008: 12, 36, 100)

Kuni 20. sajandini tõid tollaste arusaamade järgi promiskuiteedile vihjava välimuse omanikele kõige kindlamalt varandusliku kindlustunde valdkonnad, mis eeldasid seksiteenuse pakkumist. Lisaks prostitutsioonile võisid kaunid noored naised ja mehed oma välimuselt kasu lõigata armukeseks olemisega. Ajalooliselt on kõrget staatust omavate isikute seas abielude sõlmimisel peetud abikaasa staatust ning riikidevahelisi poliitilisi suhteid olulisemaks kaasa füüsilisest ilust, mistõttu ilusad liignaised ja -mehed, hoolimata valitseja osutatud suurest tähelepanust kuninga või kuninganna täieõiguslikuks abikaasaks (mõningate eranditega) ei saanud.

Vaese mehe valikuvabadust naisevõtmisel on väidetavalt kadestanud ka Henry VIII, kes sai tuntuks nii oma mitmete abielude, aga ka rohkearvuliste noorte armukeste pärast, kes rahuldasi tema ihalust naiseliku ilu järele. Eelmainitud valikuvabaduse üle kurtmine ei ole aga vettpeidav,

sest pärast oma esimese abielu tühistamist abiellus Henry VIII oma armukese Anne Boleyniga, kes ühiskondliku staatuse tõttu tegelikult kuningale sobivaks abikaasaks ei passinud. (Marwick 2008: 75-78)

Kuningas Charles II armuke, paljukiidetud välimusega Barbara Villiers, kellel ei olnud küll mingit lootust saada kuninga abikaasaks, viis monarhi siiski nii kaugele, et see naisele leedi tiitli omistamiseks viimase abikaasast krahvi tegi. Nii oli naine tänu oma välisele ilule ja seksuaalsetele suhetele kuningaga kindlustanud nii enda kui ka oma järglaste tuleviku. (Samas: 82-83)

Nagu näha, on erakordselt ilusa välimusega inimese oskusliku sündmuste juhtimise ja õige voodipartneri valikuga saavutatavad hüved, mis on võrreldavad hinnatud kõrge positsiooniga ühiskonnas. Piisas vaid meeldimisest ühele mõjuvõimsale isikule.

Suurimad muutused ilusse suhtumisel leidsid aset 19. sajandil seoses kommertslike iludusvõistluste korraldamisega, mis on olnud tõukeks tänapäevase iluhinnangu kujumisel. Seesugused konkursid löid võimaluse inimeste välise ilu pealt kommertskasu lõigata. 1888. aastal organiseeris tsirkuseettevõtja Adam Forepaugh esimese fotodepõhise iludusvõistluse, millest võttis osa 11 000 naist. 1896. aastal korraldati sarnane võistlus juba Pariisis ning erinevalt Ameerika omast, millest võisid osa võtta kõik soovijad, valiti Prantsusmaal võitja vaid näitlejannade seast, pannes sellega aluse modelli elukutse väljakujunemisele. Nüüd, kui laiemale publikule hakati modellide, filmitähtede jt näol seksi asemel müüma seksapiili, tõusis väline ilu eraldiseisva väärtusena traditsioonilise ilu varjust. (Marwick 2008: 164-165, 182-189)

Esteetilise ilu esilekerkimisega ei kadunud täielikult pildilt ka moraalil põhinev iluhinnang, mis väljendus nüüd eelkõige inimese välises puhtuses, mida nähti sisemise vooruslikkuse peegeldajana. Aitamaks naistel oma sisemisel puhtusel välja paista lasta hakkasid 1930. aastatel juuksurisalongide juures tegutsema ka ilusalongid, mille peamiseks teenuseks ja ülesandeks naiste abistamisel sai nahahooldus. Oma doktoritöös ilu ja emaduse esitamisest Nõukogude Venemaal 1930.-1960. aastatel on Julia Gradskova märkinud, et 1930. aastatel oli kehaosi, mida peeti naiste välimuse heaks hindamise juures teistest olulisemaks. Iluvigade parandamisel keskenduti eeskätt näole ja juustele, mille hooldamiseks leiti võimalusi lisakulutusteks ka siis, kui vahendeid ülemaailmse majanduskriisi valguses napilt oli. (Gradskova 2007: 116, 183) Varanatuksese

iluprotseduuridele kasutamine näitab looduse poolt kaasa antud välimuse säilitamise või parandamise olulisust vaadeldaval kümnendil.

Naiste huvi jumestamise vastu seob Gradskova nende traditsioonilisest soolisest tööjaotusest tuleneva tegevusalaga kodumajapidamise korrashoidmisel ja kaunistamisel, mille juures ei nähtud naise tehtavat pelgalt igapäevase rutiinse vajaliku tegevusena, vaid mis leidis ka tunnustust, kui naine oma ilustamisoskusi täiustas (nt peenemat ja uhkemat näputööd nõudvate tekstiilesemete puhul) (Gradskova 2007: 123-124). Niisiis on naiste ihalust nähtava ilu järele traditsiooniliselt väärtustatud ning ka julgustatud ja tunnustatud.

1.2 Loomulikust ilust saab müügiartikkel

Oma uurimuses kirjutab Julia Gradskova, et „*Nõukogude naiselt eeldati loomulikku ilu*“, ent sarnaselt tänapäevale nõudis selle saavutamise pingutusi enese osava ilustamise abil (Gradskova 2007: 183). Sarnane suhtumine kehtis ka väljaspool Liitu. Naise ilu ja tema vooruslikkuse vahel oli tugev side, välimust nähti kui tema olemuse peegeldust ning vooruslik naine pidi olema hea jumega. Naine oma loomilikus ilus lasi välja paista oma tõelisel olemusel. Seevastu meigitud naist arvati varjavat oma identiteeti ja kujutas seeläbi ohtu „ühiskondlikele arusaamadele sellest, kuidas naist hinnata“. (Wetmore 2011: 8)

Prostituutide kui petlike moraalityte naiste kõrval, keda tuli vältida, eksisteeris teinegi grupp naisi, kelle elukutse eeldas enese maskeerimist – näitlejannad. Meelelahutuse alal töötamist peeti mittesobivaks naistele, kellelt eeldati tagasihoidlikkust ja konservatiivsust ning kelle „*ihaldus kallihinnaliste ehete järgi ja hõlbuelu jänu*“ vastandus teesklusetule välimusele. (Dégh 1988: 22, Philos 1913: 10)

1930. aastatel hakkasid mitmed jumestusvahendeid tootvad ettevõtted oma toodete reklaamimisel ära kasutama naiste oletatavat „kaunistamise vajadust“ ja ootusi nende loomulikule välimusele, kasutades loomulikkust põhilise müügiartiklina ning luues loomulikust välimusest omaette stiili. Vastupidiselt lihtsalt meikimata jätmisele nõudis uus stiil naistelt soovitud väljanägemise saavutamiseks jumestustarvete kasutamist. (Wetmore 2011: 16-17, 22)

Kuna meikimist puudutavad sotsiaalsed murekohad olid seotud prostitutsiooniga, tuli kosmeetikaettevõtetal oma toodete reklaamimisel rakendada muudatusi kasutatavas sõnavaras. Kuivõrd „värv“ sidestus „värvitud naistega“, kes kasutasid seda enese maskeerimiseks ja oma tõelise, voorusetu identiteedi peitmiseks, hakati loomuliku välimuse saavutamiseks kasutatavaid vahendeid reklaamijate poolt nimetama „meigiks“/„mingiks“. Meigi eristamiseks värvist nähti palju vaeva neid teineteisele vastandades. Meiki näidati kui ohutut vooruslike naiste abivahendit oma loomuliku ilu täiustamiseks, mis oli aga kasutu mittevooruslikele naistele, kes ei saanud selle abil oma negatiivset olemust väliselt varjata. Sellega õigustati jumestusvahendite ja nende kasutamise ühiskondlikku ja sotsiaalset legitiimsust ning said loodud alused senise iseloomu esile tõstmise asemel välimuse rõhutamiseks. (Samas: 2-3, 6, 22-23)

2. Eesti kosmeetikatööstuse algusaastad

Enne oma kosmeetikatööstuse loomist varustati siinseid müügikohti peamiselt Venemaal ja Lätis, aga ka Lääne-Euroopas (peamiselt Prantsusmaa, Saksamaa) asuvates vabrikutes toodetud kosmeetikavahenditega (Kosmeetika- ja keemiatööstuse... 1930: 316). Mõned aktiivsemad apteekrid valmistasid osa müügiks mõeldud ravimeid ja kosmeetikavahendeid ise, ent ajapikku sai selgeks, et välismaise kaubaga võistlemiseks tuleb vastava tööstusega alustada ka kodumaal (Rosenberg-Jürgenstein 1928: 8).

Kodumaisele kosmeetikatööstusele aluse panemisel võlgneb Eesti tänu iseseisvuse algusaastail Venemaalt siia vabatahtlikult elama asunud teadlastele ja nende osavale organiseerimisele. Juba 1920. aastatel alustasid oma tegevust mitmed tolle aja suurimad kosmeetikatootjad. Kohaliku kosmeetikatööstuse arenguks oli Vabadussõja aegne pinnas soodne, kuivõrd välismaise kauba sissevedu oli sel ajal pea olematu. Esimeste julgete töösturite edu tulemusena valdkonnas hakati riburadamisi rajama aina uusi farmakokeemilisi- ja kosmeetikatööstusi, nende seas ka tuntumad Viko, Medikon, Flora ja Odor, millest viimane valmistas 1928. aastaks juba üle 300 erineva toote. (Kosmeetika- ja keemiatööstuse... 1930: 316, Keemia tööstus Eestis... 1928: 8)

„Eesti rohuteadlase“ 1935. aasta esimeses numbris ilmunud „Kodumaal valmistatud farmatsöitiliste, kosmeetiliste ja dieteetiliste preparaatide müügi määrase esimene muutmise ja täiendamise määrus“ (Kodumaal valmistatud... 1935: 25-27) annab ülevaate Eestis tegutsenud laboritest, millest väljusid naiste tualettlaudadele jõudvad jumestustarbed. Väljatoodud nimekirjas domineerivad Tallinnas asuvad laborid (kümnest laborist vaid 2 asuvad Tartus).

Kohaliku tööstuse veelgi lennukamat arengut pidurdas aga tarbijate skeptilisus kodumaise toodangu osas. Enese tõestamiseks tuli tootjatel lisaks kauba kvaliteedile tähelepanu pöörata ka klientuuri jaoks kohati märksa olulisemaks osutunud toodete värvusele, välimusele ja lõhnale. Tarbijat püüti suunata eelistama omatoodangut selle värskuse, välismaisega võrreldes odavamama hinna ja Tartu ülikooli Rohuteaduse instituudi kontrollnõuetele vastavusega. Mitmed tootjad lahendasid tarbijate umbusklikkusest tuleneva probleemi andes oma toodetele võõrkeelsed nimed, mis kliente küll mõningal määral eksitasid, ent löid ühtlasi võimaluse teha valik toote kvaliteedi, mitte selle valmistamise asukoha põhjal. (Kosmeetika- ja keemiatööstuse... 1930: 316-317, Rosenberg-Jürgenstein 1928: 8, S. 1931: 53)

Veelgi raskendas olukorda 1922. aastal Prantsusmaaga sõlmitud kaubalepingu revideerimine 1929. aastal, mis nägi Eestisse imporditavale kaubale, muuhulgas ka kosmeetikale, ette tollisoodustusi ja suurendas välismaise toodangu sissevedu. Ilmestamaks konkurentsi turul võib näitena tuua, et kosmeetika- ja keemiatööstuste toodangu tarbimine samal, 1929. aastal ulatus 2 000 000 kroonini, millest pea poole, 800 000 krooni moodustasid imporditud tooted ja millest omakorda 30 000 krooni kulus ainuüksi puudrile. (Kosmeetika- ja keemiatööstuse... 1930: 316, Eesti kaubalepingud 1930: 11, Rosenberg-Jürgenstein 1928: 8)

Suurte välismaiste tööstuste tekitatud konkurentsi kõrval valmistasid kohalikele kosmeetikatöösturitele meelehärmi ka omamaised suurearvulised väiketootjad, kes võlgu võttes paiskasid oma tooted turule liialt odava hinnaga ning selle tulemusena pankrotistusid. Oma tegutsemisaja jooksul suutsid nad aga siiski hinna siseturul alla tuua ning mõningal juhul ebakvaliteetsete toodetega rikkuda ka teiste kodumaiste tootjate mainet, mistõttu oli ausatel töösturitel keeruline turul kanda kinnitada. (Kosmeetika- ja keemiatööstuse... 1930: 317)

1927. aasta 16. detsembril Riigikogu poolt vastu võetud Rahva tervishoiu korraldamise seaduse neljanda paragrahviaga määrati rohukaupluste ja kosmeetika laboratooriumide avamislubade andmine ja järelevalve nende üle Tervishoiu- ja hoolekandevalitsuse vastutusalasse. Kui 1930. aasta 30. juunil võeti Riigi Tervishoiunõukogu koosolekul vastu müügipakiste määrus, mis kehtestas kohustuse kõikide kosmeetiliste vahendite pakenditele lisada nende müügile lubamise aeg ja müügiloa number, sai ka selle nõude kontrollimine Tervise- ja hoolekandevalitsuse ülesandeks. Oluline on märkida, et määruse nõue kehtis tõepoolest kõigile kosmeetilistele toodetele olenemata sellest, kas tegu oli sise- või välistoodanguga. (Eesti tervishoiu... 1928: 23-24, Riigi tervishoiunõukogu... 1930: 168-169, Ringkiri 1935: 117).

Kuni 1934. aastani kehtis Eestis Vene valitsuse seadus, mis reguleeris okupatsiooniaegsete „apteekarskii magasinide“ tegevust, lubades neil kauplustel mõningate ravimite müüki tarbijale. Okupatsioonijärgsed Eesti rohukauplused ning rohu- ja värvikauplused, mis olid oma nimetuse saanud tõlkena „apteekarskii magasinidest“ allusid 1934. aastast aga Vabamüügi apteekide korra ja tegevuse seadusele, mis keelas kõigil asutustel peale vabamüügi apteekide igasuguste meditsiiniliste ja farmatseutiliste droogide ja vahendite valmistamise ja müügi. Niisiis oli rohu- ja värvikauplustel voli müüa vürtse, kosmeetikat, seepe, lõhnaõlisisid, koduskeemiat jmt, ent ravimite

müük oli karistatav. Samuti oli sundmääruste kohaselt keelatud parfümeeria ja kosmeetika toodetega kaubelda nädalavahetustel ning öisel ajal. (Apteegiasjanduse vaidluste... 1932: 15, Jürison ja Rähesoo 1935: 345)

Viis aastat varem, 1929. aasta Riigi Tervishoiunõukogu koosolekul tehti ettepanek määrata kindlaks kosmeetilise vahendi mõiste. Vastuvõetud ettepaneku kohaselt loeti kosmeetiliseks vahendiks need „*mis on määratud naha defektide maskeerimiseks, ei sisalda tervisele kahjulikke aineid ja ei avalda ravivat toimet.*“ Naha defektide kaotamiseks mõeldud vahendid koondati eristamiseks „*arstlikosmeetiliste*“ vahendite (ravikosmeetika) mõiste alla. (Riigi Tervishoiunõukogu... 1929: 126)

Kuivõrd nimetus „rohukauplus“ oli tarbijat eksitav (samale probleemile on viidatud ka juba 1933. aasta Riigi Tervishoiunõukogu korralisel koosolekul), tegi Rohuteadlaste Koda 1935. aasta 14. septembril Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsusele ettepaneku nimetada rohu- ja värvikauplused kosmeetika- ja värvikauplusteks. Algatatakse küll seaduseelnõu nime muutmiseks, millesse Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsus suhtus heatahtlikult, Arstide Koda erapooletult-pooldavalt, Kaubandustööstuskoda eitavalt, kuid seadus jääb vastu võtmata, vaidlused jätkuvad veel 1940. aastalgi. Nii ilmneb Riigi Tervishoiunõukogu aruannetest, et nimetusi „rohukauplus“, „rohu- ja värvikauplus“ ja „kosmeetika- ja värvikauplus“ kasutati paralleelselt. Aastal 1919 kuulus Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsuse valve alla 100 rohu- ja värvikauplust ning mitte ühtegi kosmeetika- ja värvikauplust, 1931. aastal 194, 1932. aastal 216, 1933. aastal oli rohu-, kosmeetika- ja värvikauplusi 225, 1934. aasta lõpuks 194 ja 1938. aasta tegevusaasta lõpuks oli nende arv tõusnud taas 225 peale. Farmatseutilisi ja kosmeetilisi laboratooriume ja tööstusi on Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsuse järelvalve all 54, aasta hiljem, 1934. aastal 51, aga 1938. aastaks vaid 27. (Riigi tervishoiunõukogu... 1933: 194, Apteegi ja rohuasjanduse... 1934: 251, Jürison ja Rähesoo 1935: 344, Riigi tervishoiunõukogu... 1935: 260, K. P. 1936: 24, Protokoll nr. 8. Rohuteadlaste... 1939: 107, Ülevaade valitsusasutiste... 1939: 278, Kas „rohu- ja värvikauplus“... 1940: 23)

3. Ajakirjanduse ja lugejate seisukoht jumestamise osas

1930. aastate noore Eesti kodanike jaoks sai ajaga kaasas käimine elutähtsaks küsimuseks nii käitumises kui ümbritseva keskkonna kujundamises, ajakirjanduses kõneldi igapäevastest tarbeesemetest ja käsitööstehnikatestki koos omadussõnaga „moodne“ (Kirjakast 1930: 79, Kirjavastused 1932: 302, Teie küsite... 1938: 63). Kaasaegsus pidi väljenduma ka inimeses endas. Moodsus igapäeva elu tahkude juures oli teatavaks ideaaliks, mille poole püüelda, ning juhiseid selle tarbeks vahendas ajakirjandus.

3.1 Euroopalik naine „Eesti Naises“ ja „Maretis“

Euroopaliku naise argielus oli oluline koht ilul ja et see ei pruukinud olla pärilik, tuli seda õpetada ning harjutada juba sündimisest peale (Maret 5/1935: 140). Ilusa välimuse olulisusest kõneldi viidates muuhulgas varasemale ajaloole ning esivanemate kommetele ja nõuannetele ajastule vastavate ilustandardite saavutamiseks (Nino 1936: 47, Kaal 1936: 270, Gard 1938: 427). Uusimate moodidega, mis dikteerisid sobiva välimuse, tuli igal endast lugupidaval inimesel end kursis hoida. Näitas ju hea välimus selle omaniku kultuursust ja viisakust kaasinimeste vastu. (Kallas 1936: 89-92)

Ilu oli tollaste arusaamade kohaselt suuresti võrdsustatud tervisega. Oma osa oli selles kindlasti eelneval aastakümnel, mil Eestis hakati senisest enam tähelepanu pöörama tervishoiule ja hügieenile. Puhtust ei nõutud mitte ainult majapidamises, vaid ärgitati inimesi parema tervise nimel ka endi välise puhtuse eest hoolt kandma. (Pärdi 2002: 106)

20. sajandi algusaastail hoogustus Eestis ka naiste seltsiliikumine, millest välja kasvanud naisseltsid olid suuresti 1930. aastatel naistele suunatud ajakirjade väljaandjateks. Nii väljendusid nt populaarsete perioodikaajakirjade nagu „Maret“ ja „Eesti Naine“ veergudel seltside eesmärgid harida rahvast, parandada üldist ühiskonna elu tutvustades moodsaid euroopalikke tavasid ning kaitsta naiste jaoks äsja avanenud uut võimalusterohket kohta selles. Päevakajaline nõudmine rahva hügieeni järele kumas läbi nende samade ajakirjade tervise ja ilu veergudel, mis taotlesid „*kõrge vanaduse ni loomulikult ilusa*” näo alalhoidu tervise ja hügieeni kaudu. Vananemine oli midagi, mida naiste välimuse muutuse puhul enim peljati, nooruse säilitamine oli naise kohuseks. „*Pole ju midagi, mida naised veel enam kardaksid kui vanaksjäämist, seepärast peab teadlikult ja*

aegsasti hakkama selle vastu võitlema” (E. A. 1935: 101). Ajakirjandusest võib leida mitmeid artikleid, kus arutletakse selle üle, millal on naine vana ja kuidas vananemisilmingute vastu võidelda. Soovitatud kosmeetilised vananemise pidurdamise võtted näonahale hõlmasid endas eelkõige korralikku pesu, massaaži, puhkust ja kreemitamist ning olid osaks moodsast keharavist, mille alla kuulusid veel ka käte-, jalgade- ja juustehoolitsused. (Mõni sõna näo-, käte-... 1930: 14-15, Mõni sõna näo-, käte-... 1930: 40-43, E. A. 1935: 100-102) Jumestuskosmeetika kõnealusel kümnendil ajakirjades ja -lehtedes erilist kajastust ei leia. Selle asemel rõhutakse iluravi odavusele (majanduskriisi oludes ilmselgelt poolehoidjaid võitev argument) ning üleüldisele hügieenile, korralikule unele ja massaažile, et saavutada meeldiv ja terve välimus (Iluravi igale naisele 1935: 72, Kuus peatükki iluravi 1936: 76-81).

Ajakirjandus käsitles (jumestus)kosmeetikat valdavalt ravimeetodina. Kui kreemid moodustasid eelkõige preventatiivse ravi, mis aitas vananemisilminguid, mida naiste seas enim kardeti, edasi lükata, siis jumestuskosmeetika, nagu puuder, tušid jms, aitas „ravida” iluvigu nagu tedretähnid või liiga kitsad huuled ning esile tõsta seda, mis oli juba hea (nt säravad silmad). Kui suurt rolli mängis sellise arusaama kujunemise puhul rolli kosmeetika müük apteekides ja rohukauplustes, mis juba oma nime poolest viitavad ravimisele, jääb siinkohal kahjuks selgusetuks.

Naiste Karskusseltsi eestvedamisel ilmunud „Eesti Naine” oli moodsa naise kasvatamisel endale selgelt eeskujuks seadnud Inglismaa, „*naisõiguse emamaa*” ja sealsed arengud, tuues eeskujuks sealsete naiste ühiskondlikku tegevust ning naisharidust. Ehkki „Eesti Naine” ei andnud tugevat signaali jumestuskosmeetika vastu, on võimalusel eriliselt rõhutatud eeskujuks toodud naiste meigivabadust ja puhta naha ilu. Nii on ka Inglismaa tütarlastekooli tutvustavas loos, kus tütarlaste kosmeetiliste vahendite mittekasutamise rõhutamiseks on vastav tekst esile tõstmiseks sõrendatud (Simtman 1934: 308).

Väärrib märkimist, et pärast seda kui „Eesti Naine” 1932. aasta veebruarikuust suure nõudluse tõttu alustas iluravi-teemalist rubriiki, olid lugejate küsimustele pühendatud leheküljed lühiajaliselt täidetud erinevaid kosmeetilisi ravivõtteid puudutavate küsimuste-vastustega (Lugejatele teadmiseks 1932: 17). Tuleb tunnistada, et otseselt jumestuskosmeetikat puudutavaid küsimusi siiski ei esinenud ning peaasjalikult manitsetakse naisi loobuma ostudest, mis ei ole esmavajalikud

ning eelistama igas valdkonnas kodumaiseid tooteid välismaistele (Üleskutse kõikidele naistele 1930: 361-362, S. 1931: 50-54).

Märkimisväärselt soosivama suhtumisega meikimisse on ajakiri „Maret“. Veelgi enam, „Maret“ seob naiseliku ilu võrdeliseks jumestusoskusega, st oskusega saavutada jumestuskosmeetika abil harmoonia „näo, huulte ja küünite värvi“ vahel (Ilu oleneb heast... 1936: 13). „Maret“ nõustab kosmeetiliste muredega (peaasjalikult punetav nina, tedretähnid ja pruunistuv nahk) tema poole pöördunud lugejaid (Teie küsite... 1935: 115) ning jagab näpunäiteid oskuslikuks näojumestamiseks. Ajakirjas ilmub möödunud sajandi kolmandal kümnendil ka paar põhjalikumaid jumestamise näpunäiteid sisaldavat artiklit. 1935. aasta mainumbris soovitatakse ilu esiletõstmise abivahenditena kasutada üldlevinud puudrit, aga ka ripsmetušši, põsepuna ja huulepulka. Õpetus, mis tutvustab „petliku kosmeetika“ kasutamist, ilmub osana artiklist, mille üldosa räägib tänapäeva mõistes igapäevasest nahahooldusest. Uuesti ilmub mahukam (1 lk) näoilustamise õpetus pea kaks aastat hiljem. Sedakorda jagatakse küll mõnda lihtsamat nippi, ent parema nõu saamiseks palutakse huvitatuil siiski asjatundjate poole pöörduda. (Kosmeetiline kiirravi 1935: 122, Minkimisest 1937: 29)

3.2 Eesti mehe vastasseis „moodsale naisele“ ajalehtedes „Abieluleht“ ja „Film ja Elu“

Ka eesti mehele jäetakse võimalus ajakirjanduse vahendusel ja muu maailma meesesindajate eeskujul kujundada oma suhtumist jumestuvahendesse. Näiteks avaldab iganädalane „Abieluleht“ 1931. aastal uudisnupukesi meeste vastumeelsusest jumestuskosmeetika osas. Kajastust leiab nii USA Georgia osariigist pärit abielumees, kes esitas parlamendile seaduseelnõu sooviga tühistada kõik abielud, milles naispool on kasutanud midagi selleks, et mehele meeldivam näida kui ka ameeriklane, kes esitas lahtuspalve, kuna tema abikaasa hakkas pärast aastatepikkust abielu huuli värvima ning jätkas sellega ka pärast seda, kui mees teda keelas. Mehe palve rahuldati. (Uus abielulahutamise põhjus 1931: 9, Naised, ärge värvige omi... 1931: 8)

Seda, et kirjeldatud ameeriklastele sarnast seisukohta omasid ka eesti mehed, vähemalt „Abielulehe“ lugejad, näitab 1931. aasta 17. mail lehes ilmunud lugejakiri Don Juani nime taha varjunud meesterahvalt: „*Olen juba viis aastat naisemees, aga kas teate, kallid lugejad, milline õnnetus mind on tabanud? Minul on väga kena ja armas naine, nagu nõps, kuid tal on siiski üks*

väike joon, mis mulle sugugi ei meeldi, nimelt: ta armastab ennast värvida, ehkki ta niisama väga kena välja näeb. [...] Minu arvates pole sarnast toimingut üldse tarvis ette võtta. Inimene [...] leppigu sellega, mis loomulik, kuid ärgu ennast ilmaaegu pintseldagu ega värvigu. Ütlesin oma arvamise ka temale ja esitasin kategoorilise nõudmise, et vastasel korral lasen end temast lahutada. [...]“ (Küsimusi ja kostmisi 1931: 5, Don Juan) On ilmselge, et sarnaselt oma välismaistele suguvendadele toetab Don Juan traditsioonilist vaadet ilule kui hingelisele väärtusele, samas kui tema abikaasa rakendab oma argielus euroopalikku kultuuriruumi kuuluvale vabale naisele omaseid uudseid moetasid. Don Juani naise huvi jumestuskosmeetika järele vaadeldaval ajajärgul võib põhjendada naise hiljutise emantsipeerumisega, mis avas naistele ukse rohkemate eneseteostamise võimalustega maailma ning mis koos noore Eesti vabariigi loodud rahvusvaheliste sidemetega tõi koju kätte ka laia maailma võlud jumestuskosmeetika näol. Vastupandamatu soov end ilustada ei ole üllatav, kui 1930. aastate keskpaiku oodati naistelt endistviisi imetusobjektiks olemist ning edu saavutamist just esteetilise ilu toel: „*Olgugi et elame asjalikus ajajärgus, kus kõneldakse suuril sõnul soolisest vabanemisest ja vastastikusest rippumusest, siiski jääb tõsiasiaks see, et hea välimusega naisele pöördakse eriline tähelepanu. Teda imetellakse, talle järgnetakse igal sammul, austades, jumaldades või lihtsalt kui ilusast vaatepildist rahuldust tundes. /.../ Mis annab siis naisele hea välimuse? Eeskätt muidugi loomulik ilu /.../ Alles teisejärguliselt omavad vastava hinnangu käitumine, väljendusvõime ja muud isiklikud väärtused...*“ (Suzanne 1934: 3)

Naiste emantsipeerumise ja jumestuskosmeetika vahelisele seosele võib leida vihjeid ka veel ühest, sedapuhku 1937. aasta „Maretis“ ilmunud uudisnupust, mis vahendab Inglismaal meeste seas läbiviidud küsitlust abielukõlbliku naise omaduste kohta. 10 000 vastanud mehest vaid veidi vähem kui kümnendik leidis jumestuskosmeetika kasutamise olevat naistele sobilik. Suurem osa eelistas abikaasana „*hingeliselt kütkestavat*“, silmapaistva iluta brunetti, kes ei hiilgaks tarkusega. Tervelt 99% meestest pidas oluliseks, et naine teeniks neist vähem või, veel parem, oleks kodune. Seega olid meestele vastumeelsed pea kõik õigused, mis eelkõige linnanaised olid suutnud alles hiljuti enesele kätte võidelda, seda isegi „*naisõiguse emamaal*“. (Inglaste naiseideaal 1937: 157)

Ka „Abieluleht“, mille veergudel Don Juan abi otsib, väljendab vastumeelsust iseseisvunud naiste aktiivsuse osas. 1931. aasta septembri keskel tuntakse muret, et uus ajajärk, mis soosib naiste töötamist, muudab naised mehelikemaks, mistõttu on oht ilusate naiste kadumiseks (Ilusad naised

kaovad... 1931: 1). Kummaline on, et juba kuu aega hiljem kiidab sama leht aga inetuid naisi ideaalsete kaaslastena – nende mehed on abielus õnnelikud, sest inetu naine „*pöörab kogu oma tähelepanu ja hoolitsuse mehele, kartes, et ta selle muidu vast ehk kaotada võib.*” (Inetud naised on eeskujulikud... 1931: 1). Ehkki arvamused näivad kahel kirjeldatud juhul lahknevat, on neid ühendavaks jooneks hirm naiste iseseisvuse ja sõltumatuse ees.

„Abielulehe“ puhul kütab jumestamise temaatika tugevalt kirgi just lugejate omavahelises kirjalikus diskussioonis rubriigis „Kirjavahetus ja poleemika lugejate vahel“ ning jagab kirjasaatjad selgelt kahte leeri. Oodatult on jumestuskosmeetika pooldajateks naised, kes põhjendavad oma tegevust muutunud aegadega, mis nõuavad muutusi ka nende välimuses. Naiste jaoks oli oluline olla moodne ja see tähendas ka välimuse kunstlikku ilustamist, sest ilus hing, millest romantiseerisid lugejakirjades valdavalt mehed, ei ole suuteline koheselt kellegi pilku püüdma. „Abielulehele“ kirjutanud Vanatüdruk on veendumusel, et meikimata võib olla ainult naine, kel on ükskõik sellest, kas ta saab mehele. „*Ikkagi tõmbab isik ligi, ja see peab olema aja nõuetele vastav. Loomulikkusega seda ei saa. Peab kunstlikke abinõusid tarvitama.*” (Küsimusi ja kostmisi 1931: 7, Vanatüdruk)

Vanatüdrukule astub vastu Maranamäe Juss, esindades vastasleeri „*tõsiselt elu-vaatjat meest*”, kes „*tolmunud sfinksi taolisele asjale*” eelistab korralikemate elukommetega naisi (Küsimusi ja kostmisi 1931: 6, Maranamäe Juss). Jussiga näib sama arvamust jagavat Vold. L-g, kes vihjab muuhulgas „*moodsatele naistele*” kui tänavanaistele, kellega „*käivad ka mehed vastavalt ümber, /.../ aga mitte „armastavast südamest*”.” (Küsimusi ja kostmisi 1931: 6, Vold. L-g) Poleemikanurga üks aktiivsemaid osavõtjaid Frederic Rex jääb esmapilgul vaoshoituks ning väidab kosmeetika noorel näol olevat lihtsalt üleliigse (Küsimusi ja kostmisi 1931: 6, Frederic Rex), „*vananevale naisele*” aga „*andeksantava*”, ent vastates juba tuttavale Don Juanile, avaldab väga kindlat vastumeelsust naiste meikimiskombe vastu, leides, et „*võõbatud naine, pealegi halvasti võõbatud, äratav ebaesteetilisi tundeid*” ning soovib Don Juanil lahutusähvardus täide viia, et sel viisil välja selgitada, kas naine teda ikka tõesti armastab. Ka vastuskirjas Gratiale (üks aktiivsematest naiskirjasaatjatest) asub Frederic Rex üsna kindlalt jumestamisvastasele seisukohale, väites, et mees, kes on kord suudelnud huulepulgaga kaetud huuli, ei tee seda enam kunagi (Küsimusi ja kostmisi 1931: 5, Frederic Rex).

Saamaks paremat ülevaadet meeste suhtumisest jumestuskosmeetika kasutamisse naiste seas, uurisin lisaks ajakirja „Film ja Elu“ üksiknumbreid, milles ilmusid vastused ajakirja korraldatud küsitlusele meeste poolt hinnatud omaduste kohta naiste juures. Küsitluse tulemuste ja „Abielulehe“ lugejate kirjade põhjal võib näha, et üldjoontes jagavad 1930. aastate eesti mehed kodumaa naised (jumestus)kosmeetika tarbimise põhjal kaheks: moodsad ja loomulikud. Esimese, moodsate naiste rühma moodustavad väliselt ilusad naised, kes on saavutanud oma silmapaistva välimuse jumestuskosmeetikat kasutades ning moodsaid rõivaid kandes. Iseloomustavana tuuakse nende puhul esile veel laste ja majapidamistöõde mitteamastamist ning meelelahutuse nautimist. Teise, suurema, rühma moodustavad aga lihtsad ja loomulikud kodu armastavad naised. Kusjuures naised peavad just neid sookaaslaste meeste silmadele nähtamatuiks, kuivõrd mehed on „*pimestatud „moodsate daamide” välisest ilust*”. Seetõttu nähakse mehi süüdlastena olukorras, kus aina rohkem naisi on hakanud moevooludega kaasa minema, lootuses sel viisil meeste tähelepanu kōita. (Abieluleht 1931, Mida arvavad mehed... 1935: 5, 2 naist kaitsevad... 1935: 7, Veel tänapäeva naistest 1935: 5)

Näib, et ajakirjandus, mis ei ole otseselt naistele suunatud, edastab lugejaskonnale ideoloogilist pilti mehest sõltuvast naisest. Siinjuures tuleb aga meeles pidada, et vaadeldud ajalehtede puhul on tegemist meelelahutuslike väljaannetega ning nende suunitlusest võivad olla kallutatud ka sisust peegelduvad seisukohad.

Teise maailmasõja algusega kaovad jumestuskosmeetika temaatikat puudutavad niigi väiksearvulised artiklid jmt vaadeldud väljaannetest pea täielikult. Levitatakse kuuldusi, et ka inglise naised on hakanud kandma tagasihoidlikumaid, ent siiski moodsaid kleite ning loobunud elektrilokkidest, eesti naisele tutvustatakse esivanemate ilunippe nahahoolduse vallas ning isegi Hollywoodis soovitatakse pöörduda tagasi looduse juurde. (Huvitavat laiast ilmast 1939: 130, Kuidas oldi noor ja... 1939: 155)

4. Ilu ja jumestamine 1930. aastate Eestis

1930. aastatel vahendasid eeskätt ajakirjandus ja kino kättesaadavate meediumidena välismaailma uuendusi eesti rahvale, kujundades nii nende käitumist kui hoiakuid. Seda, kui kaugele ulatusid mõjutused ilu ja jumestuskosmeetika kasutamise vallas, ilmestavad kõige paremini 1930. aastatel elanud inimeste endi ütlused.

4.1 Esteetiline ilu ja puhtus

Võttes arvesse, et inimelu üheks peamiseks eesmärgiks on kaaslane leidmine, võib esteetilise ilu teisejärgulisust põhjendada ennekõike abielu praktilise eesmärgiga. Veel 19. sajandil eelistati talumajapidamise ülalpidamiseks valida enda kõrvale tugev ja terve, aga mitte ilmtingimata ilus kaaslane. Talumajapidamisse valiti naine tema töökuse, oskuste ja jõu järgi. Hoiakut väljendab ka vanasõna „Võta naine heinakaarelt, aga mitte kirikuteelt“ (Vanasõnaraamat: EV 1984: 7331). Ilmekas näide naise tervise ja tugevuse olulisusest talutöödel on Paistu kihelkonna eriti laia kirjatud osaga sukad, mille sääremarjast allapoole jääv osa täideti taku või paberiga või mähiti jalg suka all rättidega, et „jalg jämedam ja ilusam välja näeks.“ (Eesti rahvarõivad: Paistu naine; Jõeste, Pink ja Reimann 2014: 39) Tugevate jalgadega naine peegeldas jõudu ja vitaalsust. Terve naine oli võimeline majja sünnitama ka rohkelt lapsi, kes kõik leidsid (lisaks palgalisele töölisrahvale) rakendust töötades igapäevaselt majapidamise hüvanguks – iga abikäsi kulus töötegemisel ära. Kaaslase valiku tegemisel võib ühe kriteeriumina leida mainituna küll ka naise isatalu rikkust, mis paistis välja neiu välimuses peenemate tekstiilesemete näol (Hiimäe 2015: 22), ent puhtalt ilusa näolapi alusel kaaslane valimist ei peetud siiski mõistlikuks.

Eesti Rahva Muuseumi küsimusleht nr 205 „Puhtus ja mustus meis ja meie ümber“ (1999) viitab juba oma pealkirjas traditsioonilisele iluhinnangule, mis väärtustas eelkõige hingelist ja moraalselt puhtust, ent küsimuste seas leidub ka neid, mis puudutavad inimese ilu selle tänapäevases mõistes (soengud, meik, juuste värvimine jms). Üsna põhjalikud vastused on antud küsimusele, mis palub kirjeldada korralikku inimest, kuid need ei anna põhjust lugeda korralikku inimest ilusa inimese võrdkujuks. Mõningaid vihjeid selle kohta, mida peeti 1930. aastatel eestlaste seas ilusaks, võib välja lugeda puhtust käsitlevate küsimuste vastustest. Nagu võiski eeldada, tõmmatakse mitmel juhul võrdusmärk ilusa ja puhta vahele. Nii seab Halliste talunikeperest pärit Irene Karpa

ihupuhtusest rääkides ilu ja puhtuse ühele pulgale: „[...] kord oli kooliteenija öelnud õhtul talus elavale poisile, poisil olid sõnnikused jalad: „Juku, tule jalgu pesema.“ Juku vastas: „Mis neist pesta, hommen veet'se viil sõnnikut!“ Selline oli poisikeste arusaamine pesemisest. Tüdrukute arusaamine oli teistsugune, nemad tahtsid juba maast madalast olla ilusad. Poistele vist ilu eriti ei lugenud, olid vaid mõned Ilu-Eedid.“ (ERM KL 205 KV 1153: 46) Ühtlasi lubab vastus eeldada, et ilu peeti suuresti naisterahvaste omaduseks, millega meessool vähe pistmist oli või mida meeste puhul isegi ei hinnatud.

Puhtuse võrdsustamist iluga võibki eelkõige kohata maal elanud inimeste seas, kuivõrd linnaelanike eluviis ei eeldanud musta maatööd. Maainimeste puhtusenõue oli enamasti rituaalne, olles tihtipeale ettevalmistav tegevus erinevateks pühadeks, misjuures hügieeninõue jäi teisejärguliseks. Kalendripühadele eelnevalt puhastati ka eluruumid, eristades seeläbi argist ja püha oma elukeskkonnas. (Pärdi 2002: 110) Seega on oodatav, et puhtus oli oluline ka keha jaoks, mis rahva sekka minnes vabastati kehapesu käigus argitegevuste mäkidest.

Ilu võrdsustamist puhta ihuga ja seda, et puhtust on oluliseks peetud ka suurema eesmärgi, st abielu nimel, näitab järgnev: „Tüdrukud pidid olema puhtad, sest siis olid nad ka kenad, et meeldida ka noormeestele, sest ka tol ajal mõeldi juba selle peale, ka nooremas eas, kuid seda ei tohtinud välja näidata.“ (ERM KL 205 KV 1066: 297)

Puhtusele lisaks võib korrespondentide vastuste põhjal eeldada, et ilusana nähtud naise juures on oluliseks peetud ka tema vitaalsust, millest annavad kõige selgemini märku punased põsed ning rõõsa jume. „Ilusaks peeti punapõskset ja eks see tuli ju millegagi saavutada [...]“ on põhjendatud 1930ndatel aastatel külatüdrukute mingi abil põskedele puna lisamist (ERM KL 205 KV 939: 216), et saavutada tervet väljanägemist. Punase seos elujõu ja tervisega - omadustega, mida pidi evima 1930. aastatel ilusaks peetav naisterahvas - ilmneb ka nii Eesti rahvalauludes kui vanarahva kombestikis (punased lõngad ja vööd osana nt pulmakombestikust ja kaitsemaagiast) (Aalman 2020: 10-14, Sarapik 1998: 24-26, Hiimäe 2012: 77).

Rõõsa naha puhul esineb võrreldes tänapäevasega aga üks selge erisus. Kui praegusel ajal on rõõsa või isegi tugevalt päevitunud nahk, midagi, mida ihaldatakse ja mida nähakse ilusana, siis pea 100 aastat tagasi oli eestlaste seas hinnas hoopis kahvatum jume: „Sajandi alguses peeti ilusaks just valget päevitamata nägu, selleks seoti töö ajaks pähe räti, mis pidi nägu varjama päikese eest.

Rohkesti kasutati puudrit, et valge ja ilus välja näha.“ (ERM KL 205 KV 946: 169). Sama kinnitab ka teine korrespondent: *„Maatüdrukud olid ju üldiselt näost rõõsad ja terve jumega ning mingi abil püüti seda rohkem kinni katta kui rõhutada*“ (ERM KL 205 KV 941: 300). Nagu selgub, kasutasid naised möödunud sajandi kolmandal kümnendil jumestuskosmeetikat, et viia oma välimus vastavusse kehtiva iluhinnanguga nende välimusele.

4.2 Loomulik välimus

Arusaamast, et naise välimus peegeldab ka kõike muud temas ja tema elus, annab tunnistust ühe Muhu korrespondendi kirjapanek: *„Elu on näidanud, et naisolendid, kes alati on olnud „võõbatud kui planguaed“, pole oma kodu puhtusele kuigivõrd tähelepanu pööranud, rääkimata omaenda sisemisest, moraalsest puhtusest.*“ (ERM KL 205 KV 940: 171)

Puhtuse eest võitlesid ka haridusasutused, keelates tüdrukutel meigi kasutamise. Koolide rangest meigivastasest korrast annavad tunnistust mitmed kirjapanekud sellest, kuidas õpetajad saatsid õpilasi mustaks võõbatud kulmudelt värvi maha pesema, kuni selgus, et tegu oli tüdrukute loomulike värvimata kulmudega. Üks värvikam näide Võrust: *„Üks minu klassiõde oli blondiin, aga tal olid tumedad kulmud ja ripsmed. Esimesel koolipäeval saatis klassijuhataja ta klassist välja pesuruumi, et ta oma ripsmed ja kulmud puhtaks teeks. Aadi ütles, et ta pole neid värvinud, aga õpetaja ei uskunud teda ning saatis ta ikkagi klassist välja. Et Adi endisena tagasi tuli, vihastas õpetaja ja viis ta nüüd juba ise kraani alla ja seebitas sisse. Alles siis sai õpetaja aru, et Adi pole minki kasutanud ja jättis ta rahule.*“ (ERM KL 205 KV 949: 314)

Küsimuslehele saadetud vastuseid uurides selgub, et kuigi õpilasi keelitati jumestamisest hoiduma, siis õpetajatele endile oli välimuse ilustamine lubatud: *„Muid ehteid, keed, kõrvarõngaid kandsid igapäevaselt kooliõpetajad (naised). Samuti armastasid naisõpetajad Leida Kodanipork ja Marta Kaun endid puuderdada ja lõhnastada.*“ Huvitav on, et sellist, tegelikult kooli reeglitele vastukäivat käitumist on õpilased endi jaoks põhjendanud küll linliku eluviisi aga ka haritusega, milleni maaelanikud justkui ei küündi: *„See tundus meile õpilastele tavalisena, sest nemad olid haritumad inimesed, ei tegelema maatööga*“ (ERM KL 205 KV 939: 42). Veelgi enam, selgub, et ühel juhul on kool olnud lausa esimeseks kokkupuuteks naisterahvaste meigikasutamisega: *„Esmakordselt nägin huulte värvimist koolipoisina kui seda tegi üks meie teenijatüdruk ja paar noort kooliõpetajannat.*“ (ERM KL 205 KV 943: 444)

Lõppude lõpuks koondub loomuliku välimuse eelistamine ikkagi tõsiasja ümber, et see lasi vooruslikke naisi eristada prostituutidest, värvitud naistest, kes meigivahendite kasutamisega kuigi palju tagasi ei hoidnud. Ka küsimuslehe vastuskirjades esineb tihedalt meigitud naiste kohta käivaid viiteid prostitutsioonile, mõned suisa otsesed võrdlused „kõige vanema elukutse“ esindajatega: „*Värvimist, näo värvimist peeti kerglase inimese tunnuseks*“ (ERM KL 205 KV 1102: 258), „*[...] seda peeti kerglaseks kombeks ja seostati kahtlaste eluviisidega*“ (ERM KL 205 KV 941: 299), „*Liigselt võõbatud inimestesse suhtuti nagu prostituutidesse*“ (ERM KL 205 KV 948: 70). Siinkohal on paslik märkida, et ehkki näo värvimist on maaelanike seas peetud peamiselt linnainimestele omaseks tegevuseks, siis (liigset) jumestamist seostati kerglaste elukommetega nii linna- kui ka maapiirkondades (ERM KL 205 KV 1102: 258, ERM KL 205 KV 943: 46).

See, mis näis kõlvatu ühele, oli aga midagi ihaldusväärset teisele. Linnastuva ühiskonna noorte üheks kokkusaamiste meelispaigaks oli kino, mis pakkus kaugete maade filmistaaride näol erinevaid moe-eeskujusid. „*Kuna kinodes näidati peamiselt saksa ja ameerika filme, kus domineerisid ilusad ja kaunilt rõvastatud inimesed, siis tüdrukutel oli kombeks koguda filmidiivade ja -näitlejate pilte, mida ajalehekioskites müüdi, neid siis omavahel vahetati*“ (ERM KL 205 KV 943: 237).

Üheks osaks (noorte) meelelahutusest loen siin ka sellised rituaalset sorti tegevused maarahva elus, millega käis kaasas enese maskeerimine ja identiteedi varjamine, nagu seda on erinevad sandiks käimised (nt mardi- ja kadripäev). ERMi kirjasaatjate vastustest selgub, et lisaks levinud näokatete taha varjumisele kasutati oma isiku varjamiseks ka näo värvimist: „*Mardisandiks minnes maaliti endale näod pähe*“ (ERM KL 205 KV 945: 28) Võrdlust mardisantidega kasutati vanema elanikkonna poolt ka noorema põlvkonna meikimise vastu tuntava uudishimu taandamiseks: „*Kus see mardipidu täna on – kogu õhtu istud siin pliidi ees paku otsas ja määrid oma nägu. [...] Need olid salvavad ütlemised, sest meie emadele ei meeldinud minkimine, vaid loomulik ilu, puhtus ja kord*“ (ERM KL 205 KV 942: 194).

Kirjasaatjate vastustest selgub, et üksikul juhul on 1930ndatel aastatel sobimatuks peetud meelelahutuslikke lõbustusi üleüldiselt: „*Minu tõsiusklik tädi luges ilmalikeks naisterahvasteks neid, kes käisid kinos, tantsupidudel ja värvisid end. Minu ema oli tädist kümme aastat noorem ja siis, kui tädi külla tuli, hoidus huulte värvimisest*“ (ERM KL 205 KV 945: 260). Antud näide

ilmestab selgelt traditsiooniliste töökspidamiste jõudu kaasinimestele ja selgitab, miks kõlvatuks peetud ametite esindajate värvimise komme kosmeetikatööstuse arengule ja jumestuskunsti levikule ohtu kujutas.

4.3 Kes ja kuidas minkisid

Eelnevalt on selgeks saanud, et loomulik ilu ja nooruslikkus oli see, mida Eestis sarnaselt suurele osale muule maailmale 1930ndatel aastatel naise juures ilusaks ja atraktiivseks peeti ning seda nii meeste kui ka teiste naissoo esindajate poolt. Meikimine oli laias laastus taunitud, seda oma assotsiatsioonide tõttu meelelahutusmaailma riivatusega, mis ähvardas inimesi oma hukutavas maailma kaasa tõmmata. Ometi leidis naisi, kes olid end meikides, valmis ähvardavale hukule vastu astuma. Kes nad olid ja millistes olukordades see tegevus ette võeti?

4.3.1 Minkimisväärilised olukorrad

Vastavalt üldlevinud arvamusele jäi minkimine 1930ndatel aastatel peamiselt ikkagi noorte neidude tegevuseks, samas kui vanemad naised ja mehed sellele halvustavalt vaatasid. Mingitud naisi peeti edevateks inimesteks, kes sel viisil vaid oma välimust moonutasid, ent tütarlapsed ise leidsid, et pärast minkimist olid nad „*ikka ilusad küll*“ (ERM KL 205 KV 941: 117). Eesti Rahva Muuseumile saadetud kirjasaatjate vastustest nähtub, et põhjuseid oma väljanägemise ilustamiseks jumestusvahendite abil leiti eelkõige minnes sündmustele ja paikadesse, kuhu oli oodata suuremat seltskonda. „*Minu nooruses maal minkisid huuli ja põski noored külatüdrukud ja ka teenijatiüdrukud kui läksid peole*“ (ERM KL 205 KV 939: 438), „*samuti pühade puhul [...] või kui külla tulid neile kavalerid*“ (ERM KL 205 KV 948: 205)

Käesoleva peatüki esimeses alapeatükis tõin välja puhtuse tähtsuse argise ja püha eristamiseks maarahva seas. Kui nüüd mõelda, et sõnale „ilu“ on vanemas keeles omistatud tähendusi nagu lõbu ja rõõm (EKSS 2009: ilu), mis oma olemuselt vastanduvad suuremat osa talupoja päevadest täitnud tööle, nagu maatöö mustus vastandub pühadeaegsele puhtusele, on mõistetav maaelanike puhtuse võrdsustamine iluga. Nii võib ka peoelses näojumestamises näha rituaali, mis eristab argist pühast, igapäevast pidulikust.

Peod ja muud sarnased kokkusaamispaigad on alati pakkunud võimalust tulevase kaaslase leidmiseks, mistõttu ei tule üllatusena ka tütarlaste soov püüda end neil puhkudel võimalikele peigemehekandidaatidele esitleda. „*Minkimise ja lõhnastamisega tegelesid peamiselt noored linnadaamid ja meheleminekuealised neid, kes käisid tihti väljas pidudel ja tahtsid välja näha ilusamad ja moekamad.*“ (ERM KL 205 KV 943: 247).

Pole saladus, et välimus on see, mida inimesega tutvudes esimesena märgatakse, mistõttu on loogilised seosed inimese välimuse ja tema enesehinnangu, aga ka seksuaalse külgetõmbe vahel, millel on samuti tähtis osa väljavalitu selektsioonil. Enesehinnangu tõstmiseks minkimisest kõneleb ka korrespondent Suure-Jaanist: „*[...] mingiti selleks, et kenam välja näha, mitte kaasinimeste tähelepanu tõmbamiseks*“ (ERM KL 205 KV 947: 291).

Neidude minkimist väljaminekuks või lihtsalt uudishimu rahuldamiseks proovimist on vanemate tauniva suhtumise tõttu mitmel korral mainitud salajase tegevusena: „*Tavaliselt minkisid ja lõhnastasid ennast noored naised pidule minnes. Minu tädid pidid seda tegema salaja, sest mamma ei lubanud*“ (ERM KL 205 KV 949: 230), „*[...] ega huulepulk ja puudergi üksinda olles salaja proovimata jäänud*“ (ERM KL 205 KV 940: 171).

Nõuandeid ja inspiratsiooni jumestamiseks võisid naised ammutada maailmakuulsatelt filmidiivadelt kinoekraanil või fotodelt naisteajakirjades, nagu „Maret“, mis tutvustasid erinevaid kosmeetikavahendeid ja mõjutasid noori neidusid jumestuskosmeetikaga katsetama (ERM KL 205 KV 940: 171).

4.3.2 Puuder

Vastuskirjades, kus on mainitud olematut või väga vähest meigi kasutamist saatja kodukohas, on ometi, lisaks ajakirjanduses laialt soovitatud olnud kreemide kasutamisele, väga sageli mainitud puuderdamist (ERM KL 205 KV 940: 136, 171). Tõenäoliselt ei peetud just kõikjal puudrit 1930. aastatel jumestuskosmeetika osaks. Kahjuks ei ilmne vastustest sellise arusaama põhjust ning ilmselt tuleks vastuse saamiseks uurida lähemalt tollast naistele suunatud ajakirjandust ja selles avaldatud kosmeetikatarvete reklaame. Saadetud vastustes esineb muuseas väiteid, et pole kunagi mingitud: „*Mina ennast kunagi minkinud ei ole*“ (ERM KL 205 KV 944: 80), ent seal samas tunnistatakse kohe ka puudri kasutamist, kuigi vähesel määral: „*Puudrit ostsime minu plikapõlves*

ühe karbi naabritüdrukuga kahepeael, ei vist tarvitanud sedagi korralikult ära.“ (ERM KL 205 KV 944: 81). Korra on mainitud puudri kasutamist selleks, et „*nägu ei läigiks*“ (ERM KL 205 KV 943: 90).

Selgusetuks jääb, kas puudri kasutamine, erinevalt muust jumestuskosmeetikast oli aktsepteeritav ka kooliõpilaste seas, kellel muidu tuli olla rangelt meigivaba, sest näiteks Iisaku kihelkonnast kirja saatnud korrespondent mainib, et 1935. aastal manitseti keskkoolis, kus tema õed õppisid, tüdrukuid end mitte meikima, ent lisab seejuures: „*Puuderdamine oli vaata et kohustuslik, eriti kui mindi peole*“ (ERM KL 205 KV 944: 200). Näib, et sajanditagune arusaam meigist on mõnevõrra erinev tänapäevasest ning selle mõiste alla ei kuulunud näos juba loomulikult esinevate värvide rõhutamine.

Mõeldes jumestuskosmeetika müüjate püüdele keskenduda oma toodete müügil nende võimele parandada ja säilitada naiste loomulikku ilu ja nooruslikkust, on kirjasaatjate vastustes märgata puudri kasutamisel samu põhjendusi: „*Mäletan, et ainult üks linnast tulnud naistaluteenija oli iga päev puudriga mingitud, millega püüdis oma vanust varjata*“ (ERM KL 205 KV 942: 335) Kas see teenijannal ka õnnestus, ei ole teada.

Juurust pärit kirjapaneku ning Eesti muuseumide veebivärava MuISi pildikogu järgi võib väita, et puudritoosid ja -karbid, mida kasutasid 1930. aastate naised, sarnanesid oma üldise funktsionaalsuse poolest tänapäevastele kaubanduses saadaolevatele puudritoosidele: „*[...] minu emal oli puudrikarp, kust ta raputas puudrit pudritoosi. Ema puudritoos oli väike uushõbedast karbike, mille kaane siseküljel oli väike peegel, süvend puudri jaoks ja puudritups*“ (ERM KL 205 KV 941: 87). Karpides müüdav lahtine puuder oli tol ajal ja veel ülemaailmse majanduskriisi aegu küllalt kallis ning puudritoosi lisaks ostmine käis nii mõnelegi üle jõu, seepärast võis kosmeetikahuviline tütarlaps puudrit kaasas kanda kokkukärgardatud „*pabernutsaka sees*“. Müügil on olnud ka omapäraseid rebitavate lehtedega ümaraid puudriraamatuid, millest „*igakord rebiti 1 leht ära*“ . (ERM KL 205 KV 947: 68)

Sellest, kui olulisel kohal oli noorte tütarlaste jaoks seltskonnas hea väljanägemine, kõnelevad aga kaks kirjapanekut praegusest Viljandi maakonnast, mis jagavad näo ja põskede valgemaks muutmiseks kasutatust leidnud mõneti kättesaadavamaid alternatiive puudrile: tärkliis ja püülijahu (ERM KL 205 KV 947: 224, 249).

4.3.3 Muu jumestuskosmeetika

Peale üldise näopuuderdamise naha ühtlasema jume saavutamiseks, on kirjasaatjate vastustes enese ilustamise puhul enim mainitud põskede ja huulte toonimist punaseks.

Seda, et põskedele puna andmiseks kasutati kaubanduses saadaolevat põsepuna, ei ole praktiliselt mainitud. Selgelt ruuži kasutamist põskedel esineb korrespondentide vastustes vaid kahel korral (ERM KL 205 KV 944: 200, ERM KL 205 KV 941: 300). Muil juhtudel on mainitud vaid puna andmist, ent see ei luba eeldada põsepuna kasutamist, kuna ohtralt on saadetud vastustes mainitud ruuži kodusemate alternatiivide kasutamist. Mitmeid teateid esineb huulte ja põskedele punase tooni lisamisest krepp- ja siidipaberi abil, mis, kui värvitav osa nahast eelnevalt märjaks teha, hästi värvi välja andsid (ERM KL 205 KV 941: 113, ERM KL 205 KV 943: 310, ERM KL 205 947: 249, ERM KL 205 KV 945: 296). Samuti on meeldiva jume andmiseks kasutatud punast keedupeeti (ERM KL 205 KV 947: 224). Ambla kandis on selliste koduste vahendite, eriti aga krepp-paberi kasutamist näovärvi saamiseks peetud harimatute edevate naiste tegevuseks (ERM KL 205 KV 943: 310).

Huulte värvimine pole 1930ndatel Eestis nii laialt levinud olnud kui põsepuna. Sellest annavad tunnistust kirjutised, kus on teada olnud küll põskede ja kulmude jumestamisest, ent „*huulte värvimist ei tea*“ (ERM KL 205 KV 939: 41) või siis „*puuderdati, kuid ei värvitud huuli*“ (ERM KL 205 KV 1066: 299). Olukord on ehk mõneti seletatav suhtumisega huulte värvimisse, millest kõneleb ühe Kuusalu kihelkonnast pärit kirjasaatja vastus: „*Kui vanasti suud väljakutsuvalt punaseks värviti, nimetati värvitut raisasööjaks. Kui jube!*“ (ERM KL 205 KV 941: 393). Selline halvustav suhtumine võis küll pärssida huulevärvi kasutamise tihedust ja levikut, ent päris ära ei heidutanud see ilmselt kedagi.

Muidugi oli huulte värvimiseks lisaks eelmainitud kodustele vahenditele saadavad ka erinevad huulepulgad ja -pumatid, mis tõenäoliselt olid suuremas osas linnanaiste kasutada: „*[...] linnast tulnud suvitajad värvisid huuli, hiljem hakati maal ka huulepulka kasutama, st. 30-te aastate lõpupoole*“ (ERM KL 205 KV 940: 136).

Loomuliku ilu rõhutamise puhul on olulisel kohal olnud ka kulmude, vähem ripsmete värvimine. Mõlemad tegevused, mis oma tõelise hoo said sisse alles 40ndate aastate keskpaiku, näivad olevat

olnud pigem vajaduspõhised: „*Mul olid kulmud ja ripsmed ka tumedamad nagu juuksedki, sellepärast ma kulmupulka ei kasutanud varem kui mu kulmud vanadusest heledaks hakkasid minema*“ (ERM KL 205 KV 949: 314-315, ERM KL 205 KV 946: 169).

Et kulmuvärvi valik ei olnud 30ndatel veel nii suur, kui see on tänapäeval, ei pruukinud lõpptulemus jääda kuigi loomulik ning nõudis naistelt seetõttu oskuslikumat pealekandmist kui võib-olla praegusel ajal. Seda eriti juhul, kui musta kulmupliiatsi abil tuli värvi anda pliidi alt võetud söetükikesega (ERM KL 205 KV 941: 113, ERM KL 205 KV 947: 224). Erakordselt keeruline oli see loomulikult heledakulmuliste jaoks, kellelt see olevat nõudnud suisa „*riskijulgust*“ (ERM KL 205 KV 940: 171). Isegi kui risk võeti, ei pruukinud tulemus jääda meelepärane, mistõttu võis esimene kulmade või ripsmete värvimise kord jääda ka viimaseks. Neile õnnetuile jäi aga alati võimalus jätta see töö väljaõppinud juuksuritele. (ERM KL 205 941: 87)

4.4 Vanuselised, asukohapõhised ja soolised erisused suhtumises

Kui vaadelda jumestuskosmeetikasse suhtumist eraldi noorte ja vanemaaliste naiste seas, ilmneb, et need naised, kes olid kasvanud kristlikus, meiki taunivas vaimus, ei hakanud end meikima ka vanemas eas ning püüdsid sama käitumisviisi juurutada ka oma laste ja lastelaste seas. Kristlikud vaated peegeldusid ka nende väljendatavas suhtumises: „*Vanem rahvas pidas minkimist, lõhnastamist ning soengute tegemist tühjaks edevuseks ja patuks. Vanaema arvas, et on patt muuta seda, mis loodus on andnud*“ (ERM KL 205 KV 944: 275)

Vanemate maanaiste seas nähti enese ilustamist enekõike linliku kombena, mis muutis inimesed „*kerglasteks*“ (ERM KL 205 KV 940: 274), nooremad maanaised ja -tüdrukud nägid selles aga edasiminekut ja loomulikku kulgu linnastumise protsessis. Maainimestele, kel suures osas tuli päevast-päeva tegeleda raske maatööga, mis lõbustusteks vähe aega jättis, kui üldse, tundus linlaste meele lahutamine kohvikutes, teatrites jm vastuvõetamatuna. „*Vurlede*“ narruseks peeti isegi töötamist mõnes riigiametis, mida nähti põgenemiskatsega mustast maatööst. (ERM KL 205 KV 943: 247-248) Puhtaks pestud ihu oli põllu- ja muude määrivate maatöödega igapäevaselt kokkupuutuvale maanaisele juba niigi ilus ning selle kõiksugused lisakaunistused näisid ülemäärase eputamisena.

Nagu selgus üle-eelmises peatükis, on kummastaval kombel isegi vanema elanikkonna seas, kes muidu jumestamist taunis, normaalseks peetud tütarlastele eeskujuks olnud mingitud õpetajannasid. Veelgi enam, kui teiste naiste puhul seostati näovärvi kasutamist kõlvatute kommetega, siis naisõpetajate puhul seoti jumestamistegevus nende kõrgema haritustasemega. Lisakul kirja pandud ERMile saadetud vastuses on toiming minkimiselt taandatud hoopiski välimuse korrastamisele, mille vastu ei saa tõesti kellelgi midagi olla: „*Natuke kulmupulka kulmudele, musta pliiatsit silmaäärtele, ripsmetele ka midagi, siis ruuži põskedele, õrnalt ja õieti, s.t näo kujule vastavalt. Lõpuks kerge kord näojumele vastavat värvi puudrit peale. [...] Seda nimetati lihtsalt välimuse korrastamiseks, mitte minkimiseks*“ (ERM KL 205 KV 944: 200).

Kuigi maarahvas omistas teenimatult jumestamise moest hullunud linnanaistele, kes „*omandasid suurlinlikke elukombeid või tegelesid prostitutsiooniga*“ (ERM KL 205 KV 943: 247), ei olnud kõik, loomulikult, nii mustvalge. Ehkki „*linnanaine, kes endast lugu pidas, pidi hea välja nägema, olema esinduslik*“ (ERM KL 205 KV 943: 287) ja saavutati see oskusliku jumestamise abiga, siis sarnaselt maarahva suhtumisega said ka siin värviga liialdajad halvustavate sõnade osaliseks. Tagasihoidlik meik, mis ei tõmmanud kandjale ülemäära tähelepanu, oli aga mõlemal pool üldiselt vastuvõetav ning teenis ära ümbritsevate lugupidamise. (ERM KL 205 KV 1066: 300)

Need noored, kes 1930. aastatel oma vanemate ja vanavanemate õpetuste ja keelutuste vaimus meikimisest hoidusid, pöördusid vanemas eas jumestuskosmeetika poole püüdes säilitada oma nooruslikku „loomulikku välimust“, mille tähtsust neile oli lapsepõlves kinnitatud. Jumestama hakati siis, kui „*vanaduse värvid näole tekkisid (u. 50-selt)*“ (ERM KL 205 KV 948: 14) või kui „*kulmud vanadusest heledaks hakkasid minema*“ (ERM KL 205 KV 949: 315). Suhtumine kosmeetika abil iluvigade peitmisesse oli neutraalne: „*Pane näole värvi nii kui savi, see olevatki iluravi*“ (ERM KL 205 KV 939: 227).

Meeste jumestamist pole kirjasatjate vastustes täheldatud, küll aga on vastajate seas mitmeid meessoos esindajaid, kes on naiste jumestamiskommete kohta sõna võtnud. Vastu minu ootusi on meeste suhtumine naiste ilustamisesse 1930. aastatel olnud valdavalt positiivne, vastandudes naiste endi sookaaslaste hinnangutele. Eriliselt pooldati meeste seas muidugi tagasihoidlikumat ja oskuslikult tehtud meiki (ERM KL 205 KV 945: 204), aga võidi ka lausa julgustada end meikima, viidates seejuures traditsioonilisele arusaamale naiste ilustamise vajadusest ja ülesandest:

„Naisterahavast inimene peab oma välimuse ees hoolitsema. Kui ikka huuled on sinakad – tõmmaku aga punast peale!“ (ERM KL 205 KV 941: 301). Meeste poolt aktsepteeritud oli muuhulgas ka vanemaealiste naiste jumestamine, kes soovisid seeläbi saavutada nooruslikumat välimust: „See kõik kuulub naiseliku veetluse juurde ja seda ei tohi mehed maha teha“ (ERM KL 205 KV 948: 205).

Kokkuvõte

1930. aastaid Eestis iseloomustas lõimumine, seda nii rahvusvahelisel tasemel modernse Euroopaga kui riigisisese linnastumise käigus talupoja- ja linnakultuuri kommete segunemise näol. Ühiskondlikus tegevuses löid üha aktiivsemalt kaasa emantsipeerunud naised, kes rakendasid muuhulgas oma argiellu teadmisi ka kaasaegsest välimusest, mida vahendasid nii kinolinadel üles astuvad näitlejannad kui ajakirjandus.

Käesoleva uurimuse käigus analüüsisin Eesti Rahva Muuseumi küsimuskavale „Puhtus ja mustus meis ja meie ümber“ saadetud 97 kirjasaatja vastuseid jumestuskosmeetika ja selle kasutamise teemal ning 1930. aastate Eesti ajakirjandust, et välja selgitada jumestamise kui moodsa euroopaliku linnakultuuri osa tähendust siinsete naiste ja meeste seas.

Eesti kosmeetikatööstuse algusaastate ülevaade, mis näitas kätte siinsete laboratooriumide ja tööstuste arengut pidurdavad murekohad, andis tunnistust eestlaste püüdlustest euroopaliku linnakultuuri poole. Väljendus see skeptilisuses kodumaise toodangu suhtes ning sellele välismaise eelistamises hoolimata kvaliteedist. Olukord kohustas kohalikke kosmeetikatootjaid leidma mooduseid, mis sunniks ostjaid mööda vaatama tootjamaast ning sooritama toote kvaliteedil põhinevat ostu.

Moodsa kultuuri järele janunemine ilmnis ka ajakirjades ja -lehtedes jumestuskosmeetika teemal avaldatu analüüsis. Selgus, et 1930. aastatel oli ajakirjandus Eestis üheks peamiseks vahendiks välismaiste moodsate kultuuriliste teadmiste juurutamisel. Olles ühenduslülilik piiritaguste suguõdedega, aitas see siinmail kujundada kaasaegset euroopalikku naist, kes lisaks moekate rõivaste kandmisele tarvitas välismaal levinud moodsaid iluravi võtteid ja vahendeid nagu puuder, ruuž jmt.

Ajakirjanduse moodsa Euroopa ning selle poole pürgiva Eesti naise vaheliseks ühendavaks lülilik olemise kohta leidsin toetust lisaks ERMi küsimuskava vastustest. Muuhulgas näitasid need vastused ka erisusi ihaldatud kaasaegsuse ja iluhinnangute osas maal ja linnas. Erinevate arusaamade kohta ilust kerkisid põhjustena esile maa- ja linnanaiste erinev argielu ja sellega koos käiv ümbritseva elukeskkonna puhtuse määr, ehkki suuremat vastumeelsust tagasihoidliku

näojumestamise vastu ei esinenud kummalgi poolel. Samuti oldi nii maal kui linnas üksmeelel oskamatu ja liigse jumestamise osas - seda seostati kerglaste elukommetega.

Meeste suhtumise osas naiste näojumestamisse lahknesid seisukohad küsimuskava vastustes ja ajakirjanduses ilmunu puhul tugevalt. Kui küsimustikule vastanud väljendasid jumestamise suhtes isegi naistest rohkem positiivset hoiakut, siis ajakirjanduses ilmunud meesterahvaste seisukohavõttud olid valdavalt jumestuskosmeetika ning seda kasutavate naiste osas taunivad ning näisid naiste juures hindavat eeskätt kõike seda, mis oli omane emantsipeerumise eelsele naisele. Hoiakute lahknevuse põhjuste väljaselgitamine nõuab aga sügavamalt uurimist, mistõttu need käesolevas töös ei kajastu.

Käesolev uurimistöö ei paku kindlasti teema põhjalikku analüüsi, ent tõstab eeskätt naiste ja meeste erinevate hoiakute kaudu esile jumestuskosmeetika rolli ja selle tähendust 1930. aastate Eesti ühiskonnas. Et ajakirjandus omas tollal märkimisväärselt olulist rolli välismaiste kultuuriliste teadmiste ja suundumuste vahendamisel Eestisse, jääb siinkohal edasisteks uurimusteks rohkelt ruumi, et mõista, kuidas mõjutas 1930. aastate ajakirjandus eesti naiste identiteedi kujunemist ja ilustandardeid. Vajalik oleks kindlasti põhjalikumalt uurida ka sotsiaalseid ja kultuurilisi tegureid, millest sõltusid erinevused meeste ja naiste hoiakutes jumestamise ja jumestuskosmeetika suhtes ning kuidas need mõjutasid ühiskondlikke norme laiemalt.

Kasutatud allikad

Trükiallikad

2 naist kaitsevad „Tänapäeva naise” 1935. *Film ja Elu*, 18. oktoober, 7.

Apteegi ja rohuasjanduse areng Eestis 1918.-1934. a. 1934. *Eesti Rohuteadlane*, 12, 249-251.

Apteegiasjanduse vaidluste puhul 1932. *Eesti Rohuteadlane*, 1, 15-16. (esmatrükk *Postimees*, 20, I 32)

Beebi iluravi 1935. *Maret*, 5, 140.

Dégh, L. 1988. *Beauty, Wealth and Power: Career Choices for Women in Folktales and Modern Media. Life History as Cultural Construction/Performance.* Tomás Hofer, Péter Niedermüller (Toim.). Ethnographic Institute of the HAS.

E. A. 1935. Millal tänapäeva naine on vana? *Eesti Naine*, 4, 100-102.

Eesti kaubalepingud 1930. *Kaubandus-tööstuskoja teataja*, 1, 11.

Gard, Dr. B. L. 1938. Kas tohib end minkida? *Kõigile*, 9, 427.

Gradskova, Y. 2007. *Soviet People with Female Bodies: Performing Beauty and Maternity in Soviet Russia in the mid 1930-1960s.* Doctoral Thesis in History at Stockholm University. Sweden.

Hiiemäe, R. 2012. *Kaitsemaagia eesti rahvausundis.* Tallinn: Pegasus.

Hiiemäe, R. 2015. *Armastus eesti rahvapärimeses.* Tallinn: Pegasus.

Huvitavat laiaist ilmast 1939. *Eesti Naine*, 9, 130.

Ilu oleneb heast jumeustusoskusest 1936. *Maret*, 1, 13.

Iluravi igale naisele 1935. *Maret*, 3, 72.

Ilusad naised kaovad... Aeg ja olud selles süüdi 1931. *Abieluleht*, 13. september, 1.

Inetud naised on eeskujulikud eluseltsilised 1931. *Abieluleht*, 18. oktoober, 1.

Inglaste naiseideaal 1937. *Maret*, 5, 157.

Jõeste, K., Pink, A. ja Reimann, S. 2014. *Eesti silmuskudumine I. Tavad ja tehnikad*. Türi: Saara.

Jürison, K. ja Rähesoo, K. 1935. 14. septembril 1935. Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsusele. *Eesti Rohuteadlane*, 12, 344-345.

K.P. 1936. Rohuteadlaste Koja informatsiooni-koosolekult. *Eesti Rohuteadlane*, 1, 22-25.

Kaal, A. 1936. Kuidas esivanemad hoolitsesid ilu eest. *Eesti Naine*, 9, 270-271.

Kallas, R. 1936. Head elukombed. Mõningaid vajalisi juhiseid. *Kõigile*, 1, 89-92.

Kas „rohu-ja värvikauplus” või „kosmeetikatarvete ja värvikauplus” 1940. *Üleriiklise Kaupmeeste Seltside Keskliidu Teated*, 1, 23.

Keemia tööstus Eestis. Rohkem tähelepanu kodumaa tööstuse saadustele! 1928. *Uudisleht*, 1. aprill, 4,8.

Kirjakast 1930. *Eesti Naine*, 3, 79.

Kirjavastused 1932. *Eesti Naine*, 10, 302.

Kodumaal valmistatud farmatsöitiliste, kosmeetiliste ja dieteetiliste preparaatide müügi määruse esimese muutmise ja täiendamise määrus 1935. *Eesti Rohuteadlane*, 1, 25-27.

Kosmeetika- ja keemiatööstuse tänapäev 1930. *Eesti Rohuteadlane*, 12, 316-317. (esmatrükk *Post*, 11.II.1930)

Kosmeetiline kiirravi 1935. *Maret*, 5, 122.

Kuidas oldi noor ja ilus saja aasta eest? 1939. *Eesti Naine*, 10, 155.

Kuus peatükki iluravi 1936. *Kõigile*, 1, 76-81.

Küsimusi ja kostmisi 1931. *Abieluleht*, 15. veebruar, Kirjavahetus ja poleemika lugejate vahel, 6.

Küsimusi ja kostmisi 1931. *Abieluleht*, 17. mai, Kirjavahetus ja poleemika lugejate vahel, 5.

Küsimusi ja kostmisi 1931. *Abieluleht*, 19. aprill, Kirjavahetus ja poleemika lugejate vahel, 6.

Küsimusi ja kostmisi 1931. *Abieluleht*, 24. mai, Kirjavahetus ja poleemika lugejate vahel, 5.

Küsimusi ja kostmisi 1931. *Abieluleht*, 26. aprill, Kirjavahetus ja poleemika lugejate vahel, 5.

Küsimusi ja kostmisi 1931. *Abieluleht*, 8. veebruar, Kirjavahetus ja poleemika lugejate vahel, 7.

Lugejatele teadmiseks 1932. *Eesti Naine*, 1, 17.

Marwick, A. 2004. *Ilu läbi aegade*. Tallinn: Kunst.

Mida arvavad mehed tänapäeva naistest? 1935. *Film ja Elu*, 4. oktoober, 5.

Minkimisest 1937. *Maret*, 1, 29.

Mõni sõna näo-, käte-, jalgade- ning juusteravist 1930. *Eesti Naine*, 1, 14-15.

Mõni sõna näo-, käte-, jalgade- ning juusteravist 1930. *Eesti Naine*, 2, 40-43.

Naised, ärge värvige omi huuli!.. 1931. *Abieluleht*, 22.november, 8.

Nino 1936. Kaks peatükki iluravi. *Kõigile*, 2, 46-47.

Philos, Dr 1913. Näitelawa ja prostitutsioon. *Meie aja psühholoogiast*, 11.

Protokoll nr. 8. Rohuteadlaste Koja nõukogu kaheksas järjekorraline koosolek 12. märtsil 1939. a. algusega kell 12.00 koja ruumides 1939. *Eesti Rohuteadlane*, 3, 98-112.

Pärdi, H. 2002. Kasimata talupojad ja kabadad intelligendid. Hügieeniolud 20. sajandi alguse Eesti külas. - *Tuna*, nr 4, 103-117.

Rahva tervishoiu korraldamise seadus 1928. *Eesti Rohuteadlane*, 2, 23-31.

Riigi Tervishoiunõukogu koosolek 1. VI. s. a. 1929. *Eesti Rohuteadlane*, 6, 126-131.

Riigi tervishoiunõukogu koosolek 1935. *Eesti Rohuteadlane*, 10, 258-261.

Riigi tervishoiunõukogu koosolekul 1930. *Eesti Rohuteadlane*, 7, 168-169.

Riigi tervishoiunõukogu korraline koosolek 1933. *Eesti Rohuteadlane*, 10, 193-195.

Ringkiri 1935. *Eesti Rohuteadlane*, 4, 116-118.

Rosenberg-Jürgenstein, M. 1928. Eesti farmakokeemia ja kosmeetika. *Uudisleht*, 1.aprill, 8.

S. 1931. Kas oleme tõesti vaesed? *Naiste Hääl*, 4, 50-54.

Sarapik, V. 1998. Punane: sõna ja värv. *Sator I: artikleid usundi- ja kombeloost*. Toim. Mare Kõiva, Tartu: Eesti Keele Instituut, 7-37. <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/sator/sator1/sator1-1.pdf>. Vaadatud 27.05.2024.

Simtman, M. 1934. Naisharidusest Inglismaal. *Eesti Naine*, 10, 305-310.

Suzanne, M-lle 1934. *Elegantne naine*. Tallinn.

Teie küsite - meie vastame 1935. *Maret*, 4, 115.

Teie küsite... 1938. *Maret*, 2, 63.

Uus abielulahutamise põhjus 1931. *Abieluleht*, 22.veebruar, 9.

Veel tänapäeva naistest 1935. *Film ja Elu*, 11. oktoober, 5.

Wetmore, D. 2011. *Making Makeup Respectable: Cosmetics Advertising During the Great Depression*. Armacost Library Undergraduate Research Award. 7.

Üleskutse kõikidele naistele 1930. *Eesti Naine*, 12, 361-362.

Ülevaade valitsusasutiste tegevusest 1938./39. a. 1939. *Eesti Rohuteadlane*, 10, 276-279.

Käsitirjalised allikad

Aalman, A. 2020. *Naissoost isikuga seotud värvisõnad „Eesti rahvalaulude antoloogias” I-IV.* Magistritöö. Tartu Ülikool, üldkeeleteaduse osakond.

Veebiallikad

Eesti rahvarõivad. <https://rahvaroivad.ee/regionid/louna-est/paistu/paistu-naine> Kasutatud 17.04.2024.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi> Kasutatud 27.05.2024.

Vanasõnaraamat. Koost. Hussar, A., Krikmann, A., Sarv, I. <https://folklore.ee/est-utlused/vanasonaraamat/est/#chapter-6-3> Kasutatud 26.04.2024.

Arhiiviallikad

ERM KV = Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiiv

Summary

Cultural meanings of make-up in 1930s Estonia

People are generally interested in unique and outstanding things. This is also the reason why little is known of everyday life in previous decades and why I wish to use something mundane to reveal some of the customs and understandings characteristic of past times.

The aim of this BA thesis is to examine how European urban culture was reflected in the everyday life of Estonians in the 1930s through the attitudes of emancipated women of the young Republic of Estonia towards makeup, also shedding light on some of the issues in relationships between men and women at that time. I seek answers to how topics related to makeup are represented in the examined press publications and what main factors influenced beauty standards and attitudes towards makeup based on the responses from the correspondents of the Estonian National Museum.

In the course of the research, I analyzed the responses to the Estonian National Museum's questionnaire and the Estonian press of the 1930s to determine the significance of makeup as a part of modern European urban culture among local women and men.

The bachelor's thesis is divided into four main chapters. The first two and theoretical chapters discuss the background of contemporary beauty standards and the development of the Estonian cosmetics industry. For this, I describe the changes in the meaning of external beauty through historical examples and introduce the main issues faced by both foreign and domestic cosmetics industries in bringing makeup products to the market.

The following two chapters focus on the analysis of empirical material, providing an overview of the spread and use of makeup in 1930s Estonia. The analysis of material on the topic of makeup published in women's magazines *Maret* and *Eesti Naine* and newspapers *Abieluleht* and *Film ja Elu* between 1930-1939, along with the responses to the Estonian National Museum's

questionnaire No. 205 (1999) *Puhtus ja mustus meis ja meie ümber*¹, interprets prevalent attitudes towards makeup among the people and discusses the role of the press as a link between local attitudes and cultural knowledge arriving in Estonia.

As a result of the research, it can be stated that in 1930s Estonia, the press was one of the main means that helped to shape the modern Estonian woman, who used modern beauty techniques and products popular abroad, such as face-powder, rouge, and so on. This conclusion is also supported by the responses to the Estonian National Museum's questionnaire, which revealed differences in desired modernity and beauty standards between rural and urban areas. The differing perceptions of beauty were mainly due to the different levels of daily living environment cleanliness of rural and urban women. Despite some differences in beauty standards, both rural and urban populations accepted moderate makeup. There was also consensus on the rejection of excessive makeup, which was associated with frivolous lifestyles.

Men's attitudes towards women's facial makeup differed significantly between the questionnaire responses and the press. While the male respondents to the questionnaire expressed even more positive attitudes towards makeup than the female ones, the opinions of men published in the press seemed to value women primarily for qualities associated with pre-emancipation.

This study is certainly not exhaustive but highlights the significance of makeup in 1930s Estonian society, mainly through the differing attitudes of women and men. The topic offers an opportunity for further research on the role of the press in shaping women's identities as well as, for example, identifying the social and cultural factors behind the attitudes of men and women.

¹ *Cleanliness and Dirt in and Around Us*

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tiina Möttus,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Jumestamise kultuurilisi tähendusi 1930. aastate Eestis,
mille juhendaja on Merili Metsvahi, *PhD,*
reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Tiina Möttus
30.05.2024